

BALSEM DIE DE ZIEL GENEEST

Innerlijke genezing en theologie

Henrico ter Beek

Uitgeverij Eburon
Utrecht 2023

ISBN 978-94-6301-438-0

Academische Uitgeverij Eburon, Utrecht
www.eburon.nl

Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag
Beeld omslag: Patrick van Raalten

© 2023 H.O. ter Beek. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Inhoud

Woord vooraf	9
Deel I — In de ruimte van de Geest	11
1 Heilzame theologie	13
1.1 Theologie en heil	14
1.2 Innerlijke genezing en identiteitsvorming	19
1.3 Theologie van Gods tegenwoordigheid	22
1.4 Routekaart van dit onderzoek	29
2 Gods heelmakende tegenwoordigheid	33
<i>Centraal thema bij Leanne Payne</i>	
2.1 Inleiding tot het thema van Gods heelmakende tegenwoordigheid	33
2.2 Gebrokenheid	36
2.3 Herstel van relaties	40
2.4 Heelheid	47
2.5 Luisteren	51
2.6 Sacramenten en liturgie	56
2.7 Dienst van innerlijke genezing	58
2.8 Te onderzoeken aspecten van Gods heelmakende tegenwoordigheid	60
3 Ervaringen in de dienst van innerlijke genezing	63
3.1 Opzet praktijkonderzoek	63
3.2 Negen ervaringsverhalen	65
3.3 Categorieën ten behoeve van de interpretatie	87
Deel II — Gods tegenwoordigheid in en als Jezus Christus	91
4 Jezus Christus Middelaar	93
<i>Het theologische kader van Andrew Purves</i>	
4.1 Ontmoeting met de levende Jezus Christus	94
4.2 Theologisch realisme	95
4.3 Gods missie in en als Jezus Christus	98
4.4 Het huidige handelen van Jezus Christus	103
4.5 Christus' dienst in en door de kerk – algemeen	110
4.6 Pastoraal handelen in het bijzonder	115
4.7 Aspecten van dienst	118

5	Ontmoeting met de levende Heer	127
	<i>Interpretatie vanuit de theologie van Purves</i>	
5.1	Leiding	127
5.2	Openbaring door Bijbelwoorden	129
5.3	Openbaring door “geheiligde voorstelling”	133
5.4	Aanwezigheid van mensen	137
5.5	Uiten van emoties	137
5.6	Gebed	138
5.7	Kruis van Christus	140
5.8	Uitblijvende ervaring	141
6	Evaluatie van het interpretatiekader van Purves	145
6.1	Passende duidingspotentie	145
6.2	Het tekort in de pneumatologie bij een dominante christologie	148
6.3	Openingen naar de pneumatologie	154
6.4	Samenvatting en verder	156
	Deel III — De ervaring van Gods tegenwoordigheid	159
7	Zin en basisvertrouwen	161
	<i>Het theologische kader van Wilhelm Gräb</i>	
7.1	Ervaringsgerichte pneumatologie	161
7.2	Zin	164
7.3	Subjectieve religie en geloof	168
7.4	Objectieve religie en spreken over God	169
7.5	Drie ervaringsdimensies vanuit de apostolische geloofsbelijdenis	172
7.6	De esthetische ervaring en religie	175
7.7	Kerk, theologie, religiecultuurhermeneutiek	179
7.8	De zinontsluitende functie van de rechtvaardigingsleer	181
7.9	Zonde en vergeving	184
7.10	Zinuiding in de praktijk	186
8	Existentiële religieuze duiding	193
	<i>Interpretatie vanuit de theologie van Gräb</i>	
8.1	Leiding	193
8.2	Openbaring door Bijbelwoorden	195
8.3	Openbaring door “geheiligde voorstelling”	199
8.4	Aanwezigheid van mensen	202
8.5	Uiten van emoties	203
8.6	Gebed	203
8.7	Kruis van Christus	205
8.8	Uitblijvende ervaring	207

9	Evaluatie van het interpretatiekader van Gräb	209
9.1	Passende duidingspotentie	209
9.2	Vragen over de aard van het immanent-transcendente	213
9.3	Vragen over vrijheid en mogelijkheden van het individu	224
9.4	Samenvatting en verder	226
 Deel IV — Gods tegenwoordigheid in trinitarisch kader		227
10	Wezenlijke trinitarische toewending	229
	<i>Het theologische kader van Robert W. Jenson</i>	
10.1	Theologische ontvouwing van de opstanding van Jezus	230
10.2	Een radicaal temporeel, narratief en eschatologisch kader	233
10.3	De Geest	242
10.4	Het leven van Jezus als inhoud van bestaan	244
10.5	Verzoening en Gods aanwezigheid in het heden van de ervaring	250
10.6	Zonde en gebrokenheid	255
10.7	De Kerk	257
10.8	Woord en gesprek	270
11	Communicatieve gemeenschap	285
	<i>Interpretatie vanuit de theologie van Jenson</i>	
11.1	Leiding	285
11.2	Openbaring door Bijbelwoorden	287
11.3	Openbaring door “geheiligde voorstelling”	290
11.4	Aanwezigheid van mensen	295
11.5	Uiten van emoties	296
11.6	Gebed	296
11.7	Kruis van Christus	298
11.8	Uitblijvende ervaring	300
12	Evaluatie van het interpretatiekader van Jenson	303
12.1	Passend kader	303
12.2	Jenson en charismatische vernieuwing	304
12.3	De focus van Jenson op de kerk	306
12.4	Focus op het innerlijk of focus op God?	307
12.5	De persoon van Jezus	308
12.6	Vrijheid van God?	309

Deel V — Slotbeschouwing	313
13 Innerlijke genezing en theologie	315
13.1 Evaluatie duidingskaders	315
13.2 Ervaringen en de dienst van innerlijke genezing	319
13.3 Heilzame theologie	320
Samenvatting	323
Summary	327
Bibliografie	331

Woord vooraf

Toen ik in 1987 tijdens een studiereis van het Basisjaar van de Evangelische Hogeschool naar de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven werd geraakt door theologie en daarin, naar ik geloof, door de werkelijkheid van God, is iets begonnen wat tot op de dag van vandaag voortduurt: enthousiasme voor theologie – of godgeleerdheid, zoals destijds een brochure van de Vrije Universiteit vermeldde en die ik mede door die aanduiding als kostbaar kleinood in mijn bureaulade bewaarde. Enkele jaren nadien startte ik daadwerkelijk de studie theologie en gaandeweg groeide de interesse in de vraag naar de mogelijkheid van heil en heelheid in het heden en de theologische grond voor die mogelijkheid. Kan de relatie met God Drie-enig een mate van innerlijke heelwording bewerkstelligen die vervolgens effect heeft op heel de mens? Als hoofdvak koos ik pastorale theologie en als bijvakken theologie van de charismatische vernieuwing en dogmatiek en schreef ik mijn afstudeerscriptie over de bijdrage die het werk van Leanne Payne zou kunnen leveren aan pastoraat in gereformeerde context. Daarna bleef met name de systematisch-theologische doordenking van deze materie, in wisselwerking met praktijkervaringen, mij bezighouden. Dit proefschrift geeft hiervan blijk, waarbij het niet gaat om een theologische evaluatie van de praxis van innerlijke genezing, maar om de vraag of en hoe motieven van de dienst van innerlijke genezing en theologie als geheel elkaar kunnen scherpen. Het zwaartepunt ligt daarom in de drie theologische kaders. In hoeverre zijn deze kaders in staat om ervaringen die in en rondom de dienst van innerlijke genezing zijn opgedaan te duiden? En stelt deze confrontatie van theologie en praktijk wellicht ook vragen aan de theologie?

Dat ik mij tot op heden heb mogen bezighouden met theologie, ervaar ik als een groot voorrecht en vervult mij met vreugde en dankbaarheid. Er is geen mooier vak.

Ik dank de gemeenten te Sibculo-Kloosterhaar, Zwartsluis en Varik-Heesselt voor de belangstelling die zij toonden en de gemeenteleden uit Varik en Heesselt die meelazen in de laatste fase. Naast het ambtswerk als gemeentepredikant werkte ik aan dit theologische onderzoek. Vaak zocht ik locaties om mij geconcentreerd aan dit project te wijden. Ik ben dankbaar voor de gelegenheid dat ik kon studeren in de bibliotheken van de Universiteit Twente te Enschede en de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt te Kampen en voor de gastvrijheid die de broeders van het Dominicanenklooster te Zwolle mij boden om in hun bibliotheek te werken en de vespers mee te vieren. De combinatie van studie en spiritualiteit was weldadig en gezond. Tijdens de eerste COVID-19 lockdown zocht ik soms een rustig hoekje in gebouw De Poort te Zwartsluis. Later werkte ik afwisselend in de consistorie van het idyllische kerkje achter de Waalbandijk te Heesselt

en gebouw De Rank te Varik. Af en toe fietste ik naar 's-Hertogenbosch en bracht enkele uren door in de studiezaal van “Huis 73 voor bibliotheek en cultuur” (dat vroeger de benaming “h.geesthuis” had).

Met dankbaarheid zie ik terug op de ontmoeting die ik in oktober 2015 mocht hebben met Wilhelm Gräß in Berlijn. Dankbaar ben ik ook voor de gastvrijheid die ik in oktober 2016 mocht ontvangen van Andrew Purves en zijn echtgenote Cathy, in Wilmington, USA, en voor het gesprek dat ik mocht voeren met Robert Jenson (en de ontvangst door zijn echtgenote Blanche), in Princeton, USA, eveneens in oktober 2016. Begin maart 2020 bracht ik een kort studieverlof door bij het Nazarene Theological College te Manchester (helaas dwong de uitbraak van COVID-19 mij om voortijdig huiswaarts te keren). Met Stephen John Wright mocht ik daar enkele verhelderende gesprekken voeren over de theologie van Jenson. Hij las als *native speaker* de Engelse samenvatting van dit proefschrift nog eens door. Dank!

Mijn grote dank en waardering geldt de participanten aan dit onderzoek voor het delen van hun levensverhaal en de ervaringen die zij opdeden met de dienst van innerlijke genezing, voor hun kwetsbare openheid.

Van waarde zijn geweest alle ontmoetingen van het promovendiberaad (*Research Days*) van de voormalige sectie Dogmatiek & Oecumene van de faculteit Godgeleerdheid. Het was goed om deel uit te maken van deze groep, elkaar te scherpen en te bemoedigen en vooral elkaar te ontmoeten.

Van belang is de kritische lezing van het manuscript door de leescommissie. Hun opmerkingen versterken het geheel van dit werk en het gesprek daarover. Ik ben er blij mee.

Dank aan de beide promotoren, Kees van der Kooi en Ruard Ganzevoort, voor de begeleiding, de kritische noties en de doorgaande bemoediging om dit project te voltooien. Ik heb onze ontmoetingen zeer gewaardeerd.

Ten slotte noem ik mijn echtgenote Marjan met wie ik de levensweg, inclusief ambt en studie, mag delen. Met liefde.

Ik prijs mij gelukkig opgenomen te zijn in de brede geloofsgemeenschap, met wie ook ik mag belijden: *Onze hulp is in de naam des Heren*. Alle eer aan God.

Henrico ter Beek

Varik, 22 november 2022

DEEL I

—

In de ruimte van de Geest

1 Heilzame theologie

“There is a balm in Gilead to make the wounded whole; there is a balm in Gilead to heal the sin-sick soul.”¹

Deze woorden over balsem voor de ziel kunnen van toepassing zijn op de dienst van innerlijke genezing, maar Ellen Charry betreft ze op “heilzame theologie”. Zowel de dienst van innerlijke genezing als heilzame theologie komen in deze studie aan bod. Het omvattende kader is het komen tot een bijdrage aan heilzame theologie. De inhoud is een onderzoek naar de duidingspotentie van een drietal theologische kaders betreffende een praktijk van innerlijke genezing.

Theologie is heilzaam wanneer zij verheldert tot kennis die levensduiding mogelijk maakt en zo de christelijke identiteit vormt. In de ruimte van de Geest mogen (geloofs)ervaringen worden geduid, mag oriëntatie worden geboden, in de wisselwerking van gebeuren en reflectie, in de eenheid van eerste orde geloofstaal en tweede orde theologie. Deze studie wil bijdragen aan een dergelijke heilzame theologie, oftewel pastorale dogmatiek, door de duidingspotentie van een drietal beredeneerde theologische kaders, die van Andrew Purves, Wilhelm Gräb en Robert W. Jenson, te onderzoeken. In hoeverre helpen deze theologen om een praktijk te verstaan? Constructieve duidingsmogelijkheden, maar ook vragen die opkomen bij het onderzoek naar de duidingspotentie van de drie theologische kaders, vormen bouwstenen voor heilzame theologie. In dit inleidende hoofdstuk wordt het bovenstaande toegelicht en onderzoeken we de aard van heilzame theologie. We volgen het spoor van Charry en betrekken daarbij het theologische werk van Kees van der Kooi (1.1).

Het te duiden terrein is dat van innerlijke genezing: ervaringen die daarin zijn opgedaan, omringd door praxis, in dit geval die van Leanne Payne. De dienst van innerlijke genezing is een pastorale praktijk binnen de beweging van de charismatische vernieuwing. Daarin staat centraal dat het besef van Gods tegenwoordigheid bij en in de christen een bepaalde mate van heelheid bewerkt. Deze dienst heeft de afgelopen decennia in evangelicale kringen ruime aandacht ontvangen. Het thema van innerlijke genezing raakt bij velen een snaar, maar roept ook vragen op. Theologische aandacht is dus nodig, maar ook is juist het terrein van innerlijke genezing interessant voor een waardering van duidingspotentie ten behoeve van heilzame theologie (1.2).

1. Negro spiritual, in: Ellen Charry, *By the Renewing of Your Minds, The Pastoral Function of Christian Doctrine*, New York: Oxford University Press, 1997, 11.

Omdat ieder inleidend spreken al theologisch geladen is,² komen vervolgens enkele parameters aan bod die een kader vormen voor dit onderzoek (1.3).

Ten slotte wordt de route toegelicht die we in het vervolg van dit onderzoek zullen volgen (1.4).

1.1 Theologie en heil

Heilzame duiding

Waar hier het woord *heilzaam* wordt gebruikt, schrijft Charry over de *pastorale* functie van theologie. Theologie is pastoraal – en Charry pleit ervoor dat theologie dit is – wanneer de christelijke leer de waarheid over God, mens en wereld belicht en deze waarheid mensen beïnvloedt, hun identiteit (in God) en hun karakter vormt³ en leidt tot goed leven.⁴ Charry spreekt hierbij over primaire leerstellingen: ‘first-order assertions that identify the setting for a religious life and teach about God (in the Christian case) in relation to human life. [...] In short, primary doctrines are the practically oriented content of faith.’⁵

Dit betreft volgens Van der Kooi de *duidingsfunctie* van dogmatiek.⁶ Theologie biedt volgens hem ‘gereedschap om levenservaring [...] te benoemen, te belichten

2. In zekere zin stappen we binnen in de cirkel die van doen heeft met de leer van de Drie-eenheid. Cf. Robert W. Jenson, *Systematic Theology*, Volume 1, New York: Oxford University Press (hierna: *ST 1*), 1997, 13. Zo stellen G. van den Brink en C. van der Kooi: ‘[...] de christelijke kerk belijdt geen andere God dan de Vader van Jezus Christus in de gemeenschap van de Heilige Geest.’ *Christelijke Dogmatiek*, Zoetermeer 2012, 86. Deze God Drie-enig scheidt de kerk en de kerk leeft in de gemeenschap van God Drie-enig, ook in haar geloof, belijdenis en reflectie. De uitnodiging klinkt om in de beweging van deze cirkel binnen te stappen.
3. *By the Renewing of Your Minds*, vii-viii, 239.
4. ‘[...] helping people flourish through knowing and loving God.’ *By the Renewing of Your Minds*, 6. Cf. *Idem.*, 18, 237. Hierbij is op te merken dat Charry zich vooral richt op de mogelijkheden om tot goed leven te komen. Theologie moet wat haar betreft “aretegenic” zijn: moraal vormen en deugd bouwen. *Idem.*, 19, 236.
5. *By the Renewing of Your Minds*, 5-6. Tweede orde reflectie ondersteunt volgens haar de primaire leerstellingen van een gemeenschap en is dus indirect van praktisch belang. Zij verwijst naar William A. Christian Sr. (*Doctrines of Religious Communities, A Philosophical Study*, New Haven: Yale University Press, 1987) die spreekt over ‘the second-order thought of a religious community as its governing doctrines – criteria for maintaining the identity, clarity of vision, and intellectual health of the community.’ *Idem.*, 5. Zie ook Jenson, *ST 1*, 18-20.
6. Van der Kooi specificceert “theologie” nader als “dogmatiek” en merkt daar gelijk bij op dat dit woord beladen is omdat het geassocieerd is met geloofsdwang. Toch wil hij dit woord gebruiken omdat ‘in de verwijzing naar dogma een betekenispotentieel schuilt dat niet met angst en afsluiting te maken heeft, maar met gevonden ruimte, met een gevonden geheim dat hoop wekt, met geestelijk op weg geholpen worden. Het dogma heeft namelijk zijn verworteling in de belijdenis “Jezus is Heer” (1 Cor 12:3; Rom 10:9).’ *Goed gereedschap maakt het verschil, Over de plaats en taken van christelijke dogmatiek*, Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Westerse systematische theologie aan de faculteit der Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit Amsterdam op 2 juli 2008, 2. Dogmatiek definieert hij als ‘de poging om vanuit het geloof dat het heil in Christus is gegeven, fatsoenlijk over God, mens en wereld te praten.’ *Ibid.*

en mogelijkheden tot duiding aan te reiken. Ze faciliteert mogelijkheden van toe-eigening.⁷ Elders schrijft hij: ‘Dogmatic concepts can help interpret life, identify the traces of the Spirit of Christ. [...] Particularly when we talk about ordinary life and the guidance of the Spirit, this quest for direction and orientation becomes important.’⁸ Duiding is interpretatie van beleving binnen een omvattender geloofstraditie.⁹ Duiding is te omschrijven als: vanuit kennis over God, mens en wereld licht werpen en perspectief geven op menselijke identiteit en levensgebeurtenissen. Passende interpretatie is heilzaam. Dit is werk van de Geest en een dergelijke interpretatie doet ook binnentreden in het krachtenveld van de Geest. Duiding in waarheid maakt open voor de werkelijkheid van God en voert binnen in zijn krachtenveld, zijn invloedssfeer, zijn lichtkring.

Verbinding tussen eerste en tweede orde taal

Van der Kooi merkt op dat theologische concepten en ideeën niet hetzelfde zijn als het leven van geloof zelf. Ze zijn niet de wandeling, maar de wandelgids die voorkomt dat je verdwaalt en je op het juiste pad houdt.¹⁰ Inderdaad is te onderscheiden tussen eerste orde geloofstaal en tweede orde theologische reflectie. Tegelijk moeten deze niet van elkaar worden gescheiden.

In een bespreking van de theologie van Jenson wijst Stephen John Wright op Kathryn Tanner die een te groot onderscheid tussen eerste en tweede orde gesprek bekritiseert en dit als postliberaal opvat. Theologie als grammatica van geloof staat niet slechts naast het gebeuren tussen God en mens, maar werkt er ook op in. Ze stelt dat academische theologie zelf ook een inhoudelijk sociale praktijk is die – op specialistische wijze – kennis voortbrengt. Naar aanleiding hiervan schrijft Wright dat de grammatica die academische theologie articuleert niet slechts *verklaring* van eerste-orde praktijken biedt, maar ook *betekenis* die gerelateerd is aan het christelijke leven.¹¹ Zo constateert Wright ook bij Jenson een ongemak bij de

Fatsoenlijk betekent: het moet passen bij het heil dat in Christus gegeven is. Vergelijk Kees en Margriet van der Kooi: ‘Dogmatiek is niet zozeer een theoretische, maar voor alles een *praktische* wetenschap, gericht op heil en leven.’ *Goed gereedschap is het halve werk, De urgentie van theologie in pastoraat en zielzorg*, Utrecht: Boekencentrum, 2017, 19.

7. *Goed gereedschap maakt het verschil*, 6. Volgens G. van den Brink en C. van der Kooi biedt dogmatiek o.a. ‘bestaansverheldering [...] in het licht van het geloof,’ *Christelijke dogmatiek*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2012, 38. Zo beschrijven Kees en Margriet van der Kooi ook het werk van een pastor; deze zoekt ernaar ‘hoe zij mensen met hun verhalen en ervaringen kan verbinden met het verhaal van God en de mensen, met de Bijbel, in de overtuiging dat die verhalen betekenis en zeggingskracht hebben en mensen tot bestemming en bloei brengen.’ *Goed gereedschap is het halve werk*, 165. Zij wijzen erop dat niet zozeer het subject en zijn verhaal het primaat heeft, maar dat het subject van meet af aan in de horizon van de Goede Herder en daarmee in soteriologisch perspectief staat. *Idem*, 165n14. De charismatische vernieuwing accentueert de realiteit van deze Goede Herder.
8. Cornelis van der Kooi, *This Incredibly Benevolent Force, The Holy Spirit in Reformed Theology and Spirituality*, Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 2018, 20-21.
9. C. van der Kooi, *Tegenwoordigheid van Geest*, Kampen: Kok, 2006, 103.
10. *Benevolent Force*, 21.
11. Stephen John Wright, ‘Sounding Out the Gospel’, in: *Pro Ecclesia* 28(2), 152.

postliberale scheiding tussen eerste en tweede orde theologie. Jenson ziet theologie als “prescriptieve grammatica”, dat wil zeggen dat de grammaticale bepalingen van theologie in de inhoudelijke modus geschieden, niet in de formele. Wat men zegt heeft betekenis, stelt Jenson. Theologie betreft niet alleen regels van spreken, maar bevat proposities.¹² Jenson wil theologische claims enerzijds en metafysische werkelijkheid anderzijds niet van elkaar scheiden.¹³

Van den Brink en Van der Kooi stellen dat

[...] dogmatische reflecties geen doel in zichzelf zijn, maar (als taal van de tweede orde) hulplijnen willen zijn bij de omgang met God. Het zijn gereedschappen om in de ervaring van alledag, in de ervaringen van nood, verlatenheid, maar ook van vreugde, gevonden zin en samenhang, de tegenwoordigheid van God, zijn stille geleiding te ontwaren en moed te vinden Hem aan te roepen en op Hem te vertrouwen. De pneumatologische reflectie staat in dienst van de omgang met God.¹⁴

Theologie als tweede orde reflectie is verbonden met kennis van God die een mensenhart raakt en de ziel geneest. Ook theologische reflectie is – in pneumatologisch perspectief – een factor in het gebeuren tussen God en mens.

Kennis, participatie en transformatie

Wil theologie bijdragen tot kennis die levensduiding mogelijk maakt, op die wijze de christelijke identiteit vormt en dus heilzaam is, dan moet die kennis volgens Charry beschouwd worden als een vorm van wijsheid, waarbij kennen participatie insluit.¹⁵ Dit ligt in lijn met de platoonse opvatting dat waarheid, schoonheid en goedheid affectief zijn.¹⁶ Dat wil zeggen dat zij zoekers veranderen door hen in hun sfeer te brengen. Charry stelt dan ook: “The mystery of God takes up residence in those who meet it.”¹⁷ Zo helpt theologie mensen om God te kennen, dat wil zeggen: Hem lief te hebben, te “verblijven in God”, te “zijn in Christus”. Zo kunnen mensen worden gevormd – en genezen.

12. ‘For insofar as theological propositions are factual propositions, they will be logically and epistemologically homogeneous with propositions of first-level proclamation and prayer, as is “God is love.”’ Jenson, *ST* 1, 19-20.
13. Aldus Wright over Jenson. ‘Sounding Out the Gospel’, 152.
14. *Christelijke Dogmatiek*, 456.
15. *By the Renewing of Your Minds*, 4, 8, 235-239.
16. Over de affectieve werking: zie het theoretisch kader van Gräb.
17. *By the Renewing of Your Minds*, 236. Mark J. Cartledge (*Practical Theology, Charismatic and Empirical Perspectives*, Carlisle: Paternoster Press, 2003) construeert een charismatische epistemologie en verwijst daarbij naar het werk van Cheryl Bridges Johns (*Pentecostal Formation, A Pedagogy among the Oppressed*, Sheffield: Sheffield Academic Press, JPTS 2, 1993). Zij bespreekt het oudtestamentische woord voor kennis: *yada*, ‘which includes heart and participatory knowledge that is experiential as opposed to mental knowledge that is remote and distant from that which is known.’ Cartledge, *Practical Theology*, 45. Deze kennis van God is gefundeerd in een liefdevolle relatie. *Idem*, 46.

Christelijk geloof en de kennis die de theologie aanreikt, fungeren volgens Charry als medicijn voor de ziel, zoals Augustinus verwees naar kennis van God als het helen van de ogen van de ziel¹⁸ en zoals de genoemde spiritual zingt over de balsem van Gilead. De leer is pastoraal; theologie en spiritualiteit horen bij elkaar.¹⁹ Hieraan is toe te voegen dat een passende spiritualiteit heil en heelheid bevordert. ‘Sapiential theology offers spiritual guidance through the exposition of doctrine and encouragement in the repair of identity and character’,²⁰ aldus Charry. Goede theologische duiding is dus een factor in heelwording. Theologie mag mensen helpen God te zoeken en in Hem te centreren, omdat – zo stelt Charry met de klassieke theologen – wij buiten God niet weten wie we werkelijk zijn, doelloos rondrijvend, onderworpen aan vluchtige emoties en hormonen, of verleid wordend door minder waardige gezellen dan de Maker van hemel en aarde. We kunnen ons richten op onszelf in een misplaatste zoektocht naar roem, welvaart of macht.²¹ Charry koos de titel voor haar boek, *By the Renewing of Your Minds*, omdat ze pleit voor vorming door God en niet door de wereld; ‘wees niet gelijkvormig aan de patronen van deze wereld, maar wordt hervormd door de vernieuwing van uw denken’ (Rom. 12:2).²²

De pastorale functie van theologie is volgens Charry op de achtergrond geraakt omdat de Verlichting een te smal begrip van waarheid en kennis ontwikkelde. Moderne epistemologie fragmenteert waarheid, stelt informatie boven schoonheid en goedheid en lokaliseert waarheid in feiten en ideeën. ‘The search for truth in the modern scientific sense is a cognitive enterprise that seeks correct information useful to the improvement of human comfort and efficiency rather than an intellectual activity employed for spiritual growth. [...] the truth no longer brings the knower to God but to use information to subdue nature.’²³ Dit werkte volgens Charry ook door in de theologie. Theologisch realisme ging verloren en over ideeën over God en de kracht van geloof kon alleen symbolisch worden gesproken. Religieuze claims waren slechts verbonden met ervaring en hun waarheid hing niet langer af van hun relatie tot transcendentie werkelijkheden. We zullen zien dat Purves zich tegen deze beweging verzet. Naar aanleiding van de theologie van Gräb komt de vraag aan bod naar de relatie tot het transcendentie en dan in het bijzonder de vraag naar de werkelijkheid en aard van het transcendentie. In ieder geval stelt Charry: ‘What science calls truth is only part of what theology calls truth [...]’.²⁴

18. Zie verderop in deze studie hoe Jenson wellicht eerder zou spreken over genezing van de *oren*.
19. Aldus George Lindbeck in het voorwoord: *By the Renewing of Your Minds*, xiii. ‘[...] the purpose of what seems to be practically irrelevant formulas such as God is One and Three is to promote love of God and nourish a godly life.’ *Ibid*.
20. *By the Renewing of Your Minds*, 239.
21. We zullen deze elementen opnieuw tegenkomen bij vooral Payne en Purves, maar ook, op eigen wijze, bij Gräb en Jenson.
22. *By the Renewing of Your Minds*, 3.
23. *By the Renewing of Your Minds*, 236.
24. *By the Renewing of Your Minds*, 238.

Niet zuiver rationele kennis op grond van harde, empirische feiten draagt bij aan heilzame theologie, maar juist een zachte rationaliteit, aldus Charry. Deze rationaliteit baseert zich zeker op kennis betreffende de Schriften, de belijdenissen en de traditie die deze interpreteert, maar ziet ook de wisselwerking tussen praktijkervaring en reflectie als weg om kennis aan te scherpen, waarbij kundig menselijk oordeel van belang is.²⁵ De benodigde evaluatie en voortdurende herbeoordeling past bij transcendente kennis en bij de God van de Bijbel – zijn wegen zijn hoger dan die van mensen. Volgens Charry kan slechts een dergelijke kennis van God gelovigen vormen en veranderen omdat zij slechts op deze wijze komen tot vertrouwen in Gods oordeel en genade. Omgekeerd wordt de opgedane kennis pas werkzaam als zij vertrouwd en gehoorzaamd wordt, als men zich daaraan durft te geven. Charry merkt hierbij op dat de kwetsbaarheid van dit vertrouwen christenen herinnert aan de noodzaak van gebed teneinde God op juiste wijze te kennen.²⁶ Zachte rationaliteit maakt ook een voorzichtig kritisch realisme mogelijk: 'the position that theological terms [...] putatively refer to possibly real entities, relations, and states of affairs'.²⁷ Theologisch realisme zullen we ook tegenkomen bij Purves.

Charry signaleert dat kennis als participatie in de loop van de geschiedenis onder druk is komen te staan. Het Johanneïsche spreken over verblijven in God, de Paulinische zin van "zijn in Christus", of het Oosterse theologische spreken over deïficatie werd afgewezen als een soort mysticisme dat leidde tot een gevaarlijke vermenging van schepsel en Schepper. Maar deze afwijzing ondermijnde volgens Charry ook het vermogen van de christelijke traditie om christenen ertoe te brengen om hun identiteit en waarde in God te ontdekken en om te groeien in het christelijke leven, om in termen van Paulus te worden gevormd naar het beeld van Christus, inderdaad "door de vernieuwing van uw denken". Charry meent dat men niet zozeer bang had hoeven zijn voor pantheïsme, waartoe deze visie zou hebben kunnen leiden, maar veel meer had moeten vrezen voor de omgekeerde beweging die dit volgens haar veroorzaakte, namelijk dat het verdwijnen van dit perspectief een schadelijke scheiding veroorzaakte tussen God en mens.²⁸ In ieder geval is dit een indicatie dat de wijze waarop wordt gesproken over Gods wezen en zijn relatie tot zijn schepselen ertoe doet. Dit thema komt bij de bespreking van Jenson nader aan bod.

25. Dat kundige oordeel ligt volgens Charry in handen van 'the theologian or pastor, within the known body of theological knowledge.' *By the Renewing of Your Minds*, 12.

26. *By the Renewing of Your Minds*, 10-16. Zachte rationaliteit betreft dus een cumulatieve kennisopbouw van praktijk en theorie, ervaring en theologie, en wel in het krachtenveld van de Geest.

27. *By the Renewing of Your Minds*, 11.

28. *By the Renewing of Your Minds*, 236.

1.2 Innerlijke genezing en identiteitsvorming

De duidingspotentie van drie theologische kaders zal worden onderzocht aan de hand van de praxis van en ervaringen met de dienst van innerlijke genezing.²⁹ Dat is geen willekeurige keuze omdat deze dienst wil fungeren als balsem om de ziel te genezen en theologische motieven van deze dienst kunnen bijdragen aan de opbouw van heilzame theologie.

In enge zin kan over innerlijke genezing worden gesproken als genezing van herinneringen. Voor de oorsprong daarvan wordt verwezen naar Agnes Sanford. Haar werk was erop gericht om door gebed, vergeving en reiniging van het hart genezing te zoeken voor innerlijke wonden die in het verleden waren opgedaan.³⁰ In een definitie van Betty Tapscott zien we dat de gehele innerlijke mens hierbij betrokken is:

‘Inner healing is the healing of the inner man: the mind, the emotions, the painful memories, the dreams. It is the process through prayer whereby we are set free from feelings of resentment, rejection, self-pity, depression, guilt, fear, sorrow, hatred, inferiority, condemnation, or worthlessness, etc.’³¹

29. Hier en in de loop van deze studie wordt met regelmaat de staande term “dienst van innerlijke genezing” gebruikt. We houden hierbij de vraag in gedachten of “genezing” inderdaad een passend woord is voor wat er innerlijk gebeurt. Met regelmaat zullen ook andere woorden klinken, zoals heilheid, heelmaking en heelwording.
30. Agnes Sanford, *Sealed Orders, Her Autobiography*, Plainfield: Logos International, 1972, 189vv.
31. Betty Tapscott, *Inner Healing Through Healing of Memories, God’s Gift: Peace of Mind*, eigen uitgave, 1977⁵ (1975), 13. Opvallend is dat Tapscott direct vervolgt met het noemen van Romeinen 12:2 en stelt: ‘Inner healing is the renewing of your mind.’ *Ibid.* Ruth Carter Stapleton omschrijft innerlijke genezing als ‘a process of emotional reconstruction experienced under the guidance of the Holy Spirit.’ *The Experience of Inner Healing*, London: Hodder and Stoughton, 1978³ (1977), 7. Mary Pytches beschrijft de dienst van genezing en bevrijding waarin de complexe wortels werden blootgelegd van emotionele verwondingen die in het verleden waren opgelopen. *Set my People Free, Inner Healing in the Local Church*, London: Hodder and Stoughton, 1987², 15-16. De verborgen problemen kunnen volgens Pytches groei naar rijpheid belemmeren. Zij onderscheidt in mentale, sociale, emotionele en geestelijke blokkades, die veroorzaakt zijn door in het verleden opgelopen verwondingen, een negatieve, ongezonde manier van denken, zonden en verkeerde keuzes, of een combinatie daarvan. *Idem*, 20-21. Volgens haar kan de geschiedenis niet veranderd worden, maar wel de gevoelens die daaruit zijn ontstaan. *Idem*, 22. Opvallend is dat bij Pytches deze dienst van gebeden volgde op een eredienst waarin bewust de intimiteit van Gods hart werd gezocht (het nieuwtestamentische woord voor eredienst, *proskuneo*, betekent: naderbij komen om te kussen) en waarin hun hart zich ook voor God en elkaar kon openen. *Idem*, 15. Pytches benoemt enkele mogelijke oorzaken van het opkomen van de dienst van innerlijke genezing: aandacht voor het werk van de Geest, welvaart die maakt dat mensen zich richten op hun innerlijke welzijn en het gegeven dat gezinsverbanden onder druk komen te staan. Dit laatste punt wijst op het toenemende risico dat de basisrelaties in het gezin beschadigd raken. *Idem*, 16-19.

De dienst van innerlijke genezing richt zich op deze innerlijke verwondingen, maar voor de opbouw van heilzame theologie zijn vooral de methodische elementen van deze dienst van belang.

Deze elementen worden al zichtbaar in een algemene omschrijving van de charismatische vernieuwing. Van der Kooi stelt dat deze vernieuwing de theologie uitdaagt om niet zozeer uit te gaan van Gods afwezigheid en verdwijnen, maar integendeel van zijn tegenwoordigheid en verschijnen.³² Door Gods aanwezigheid expliciet te thematiseren wil de charismatische vernieuwing mensen bewust maken dat zij niet in een kosmische leegte met een uitgewiste horizon leven, maar reeds in het bereik van de Geest. De Geest bewerkt dat mensen worden geraakt door de werkelijkheid en aanwezigheid van God.³³ De Geest laat mensen beseffen dat God de Levende is. God is niet slechts een God van vroeger, maar een God die in het heden met mensen wil omgaan. Men ervaart de waarheid van Hebreëen 13:8: Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde en tot in eeuwigheid.³⁴

Toegepast op innerlijke verwonding spreken K.J. Kraan en W.C. van Dam over pneumatherapie, dat zich richt op herstel van de relatie met de Heer. De verhoogde Heer is in de pijnlijke situatie aanwezig³⁵ en de dialoog met Jezus mag worden aangegaan, ‘een troostend contact met de Heer zelf dat via het hart het menselijk willen en de gevoelens vernieuwt en geneest.’³⁶ Dat Christus de breuk met God verzoenend heelt, werkt volgens Van Dam door in heel de mens.³⁷ Pneumatherapie verwacht heil in en door de herstelde relatie met God, richt zich, met andere woorden, op genezing van de ziel. De kern van die heelwording is vrede met God – een vrede die zich vervolgens ontplooit als rust en houvast, zinvol en hoopvol leven. Relaties worden gezuiverd, angst en wrok verdreven, vergeving wordt mogelijk; zo kan volgens Van Dam de weg van eenzaamheid naar gemeenschap worden ingezet.³⁸

De mens wordt als geheel benaderd. Daarop wijst ook Kraan als hij betreffende de betekenis van “genezing” duidt op het onderscheid tussen de Latijnse woorden

32. Kees van der Kooi, ‘Enkele perspectieven en uitdagingen voor de dogmatiek’, in: Wessel Stoker en Henk C. van der Star (red.), *Heroriëntatie in de theologie*, Kampen: Kok, 2003, 13.
33. C. van der Kooi, *Tegenwoordigheid van Geest*, 72, 223. ‘Enkele perspectieven’, 13. Toen Tom Smail worstelde in zijn kerkelijk werk en zich afvroeg wat hij moest doen, was het antwoord dat zijn charismatische vernieuwing inluide: ‘Seek God himself. The heart of personal renewal is [...] in opening yourself up to God. It means turning from all the things that you have been doing for him, to ask him to do what only he can do, and breathe his life and energy into you.’ ‘A Renewal Recalled’, in: Tom Smail, Andrew Walker, Nigel Wright, *Charismatic Renewal, The Search for a Theology*, London: SPCK, 1995, 14.
34. *Tegenwoordigheid van Geest*, 74-75.
35. W.C. van Dam, *Stanger en Buchman, Twee modellen van strijdbare zielszorg*, Kampen: J.H. Kok 1977, 181.
36. K.J. Kraan, “Opdat u genezing ontvangt”, *Handboek voor de dienst der genezing*, Hoornaar: Gideon, z.j., 348.
37. Zie hoe Charry aangeeft dat destijds leer en praktijk op hetzelfde betrokken waren en alle disciplines van theologie en kerkelijk leven verbonden waren omdat de klassieke theologen spraken tot een persoon als geheel. *By the Renewing of Your Minds*, viii.
38. *Stanger en Buchman*, 180-182.

medéri en *sanare*. In het algemeen spreekt men over genezen vaak in de zin van *medéri*, dat wil zeggen: herstel van de gezondheid doordat een storing in lichaam en/of ziel van een individuele patiënt met middelen wordt bestreden en wordt weggenomen. Het Bijbelse woord voor genezen is echter breder: het gaat om herintegratie, goed functioneren van het geheel, geheel intact-zijn. Het is gericht op de totaliteit, op de totale mens naar lichaam, ziel en geest in alle verbanden waarin hij gestoord is en wordt en tot herintegratie moet komen. Kraan stelt, kortom, dat de aandacht in de Bijbel geheel gericht is op het *sanare*, en daarin vooral op God, die ook in het genezen de *sjaloom*, het totaal-intact-zijn van het mensenleven herstelt.³⁹ Tuckwell en Flagg hanteren een dergelijk onderscheid, in hun geval tussen ‘healing’ en ‘cure’: ‘In the area of healing the Christian faith is not problem-solving but mystery-encountering. [...] Healing is perhaps a process by which we are restored to a state of right-relatedness to and dependence of God. It is in this sense that all can be healed though not all are cured.’⁴⁰ Het gaat niet zozeer om het wegnemen van de storing, maar om de heilzame ervaring van de ontmoeting met de God van liefde, vrede en vergeving.⁴¹ Ook het werk van Leanne Payne kent deze verbreding en verdieping; zij wil de dienst van innerlijke genezing niet plaatsen in een gespecialiseerde uithoek van de christelijke dienst. Wat haar betreft is deze dienst gefundeerd in en uitwerking van de doop.⁴²

De dienst van innerlijke genezing is daarom niet slechts van belang voor heelwording van innerlijke, emotionele wonden die zijn opgedaan door pijnlijke gebeurtenissen in het verleden, maar levert ook bouwstenen om te komen tot een gezonde identiteit in Christus, het pastorale doel dat ook Charry aanwijst in de theologie. Door theologie (in dit geval drie beredeneerde kaders) en ervaringen die in deze praxis van innerlijke genezing zijn opgedaan op elkaar te betrekken hoopt deze studie een bijdrage te leveren aan heilzame theologie.

39. K.J. Kraan, “Opdat u genezing ontvangt”, 33. Cf. Tapscott: ‘If we were to use one word describing the result of inner healing it would be – PEACE.’ *Inner Healing Through Healing of Memories*, 16. Van Dam: ‘Vrede met God geeft rust en houvast, zinvolheid en hoop in het hart van de mens en opent de weg tot opheffing van het liefdestekort, dat een grote bron is van psychische storingen, zowel in de relatie tot God als in die tot de medemens.’ *Stanger en Buchman*, 182.
40. Gareth Tuckwell, David Flagg, *A Question of Healing, The Reflections of a Doctor and a Priest*, Guildford: Eagle Publishing, 2000³ (1995), 150.
41. Zo stelt ook Jan van der Linden: ‘Geestelijke genezing is niet dat een mens geen problemen meer heeft, maar dat hij zich tot in zijn diepste belevingslaag ontmoet weet door God met een volkomen liefde.’ *Een paradoxale identiteit, Gebedspastoraat en supervisie*, Niet-gepubliceerde scriptie in het kader van de supervisors-opleiding van de C.S.O., Amersfoort, 2000, 11.
42. Leanne Payne, *Heaven’s Calling, A Memoir of Ones Soul’s Steep Ascent*, Grand Rapids: Baker Book House Company, 2008, 121. Cf. ‘The healing ministry [...] is at the very heart of the gospel – of baptism, discipling, and evangelism.’ *Idem*, 212.

1.3 Theologie van Gods tegenwoordigheid

In het krachtenveld van de Geest

Het is niet mogelijk om axioma's of methoden vast te stellen zonder reeds theologie te bedrijven. Zo merkt Jenson op: '[...] prolegomenal description of theology sets us within theology itself.'⁴³ Met Blaikie is het daarom goed om te erkennen: 'Each RS [Research Strategy] has a philosophical ancestry and foundation, and includes ontological assumptions about the nature of reality and epistemological assumptions about how that reality can be known.'⁴⁴

De weg die we moeten bewandelen om te komen tot een vorm van heilzame theologie, een wijsheid die tot kennis komt door participatie, veronderstelt dus het bestaan, de aanwezigheid en het handelen van God. Leven en ook denken geschiedt niet anders dan in het krachtenveld van de Geest.⁴⁵ Of vanuit de theologie van Jenson geformuleerd: in het krachtenveld van het wederzijdse en gezamenlijke handelen van de identiteiten van God Drie-enig, waarbij bijzondere aandacht is voor de aard van persoon en werk van de Geest.

Binnenperspectief

Dit uitgangspunt vraagt primair om een binnenperspectief, met pneumatologische openheid. Een binnenperspectief betekent, in de woorden van Van der Kooi, dat 'met God wordt gerekend als reële referent, als 'agens' die zich op zijn wijze in onze wereld tegenwoordig stelt en handelt.'⁴⁶ Een zo breed mogelijke blik op de werkelijkheid vraagt openheid voor het bestaan van God en zijn werk zoals ook de Schrift en de gelovige duiding van de Geestgeschiedenis daarop wijzen. Wie alleen het handelen van mensen toelaat in de reflectie komt nooit bij God uit.⁴⁷ Van der Kooi stelt: 'The real distinction [...] is between theologies that begin with divine

43. Jenson, *ST* 1, 4. Cf. *Idem*, 3, 9.

44. Norman Blaikie, *Approaches to Social Enquiry, Advancing Knowledge*, 2nd ed., London/Malden: Polity Press, 2014², 10. Gevraagd zou kunnen worden: zijn uitgangspunten en onderzoek coherent en doen zij – in christelijk-theologisch perspectief – recht aan kennis over God, mens en wereld zoals dat in pneumatologisch licht in Schrift, traditie en ervaring is opgedaan?

45. Van der Kooi stelt: 'Goede theologie bevordert de omgang met God en voorziet van gereedschap tot ontdekking en waarneming van het werk van de Geest.' *Tegenwoordigheid van Geest*, 102.

46. C. van der Kooi, *Goed gereedschap maakt het verschil*, 3. De wijze waarop Van der Kooi elders, in het kader van exegese, spreekt over buiten- of binnenperspectief kan *mutatis mutandis* worden betrokken op het veld van dit onderzoek: 'De exegeet kan methodisch lange tijd een methodiek van buitenaf hanteren, maar voortgaan naar de erkenning dat deze teksten pas werkelijk geïnterpreteerd worden als men ze vanuit hun waarheidsclaim verstaat. [...] De tekst verwijst naar een beweging die men volgen moet. De tekst verwijst niet slechts naar het bewustzijn van de schrijver, maar vraagt erom verstaan te worden als verwijzing naar een gebeuren waarvan God zelf subject is en waar de lezer van nu van meet aan in betrokken is.' C. van der Kooi, 'Van binnenuit of van buitenaf, Het schisma rondom bijbel en openbaring', in: C. van der Kooi, E. Talstra, J.H. de Wit, *Het uitgelezen boek, Opstellen over de omgang met de bijbel als het Woord van God*, Zoetermeer: Meinema, 1995, 41.

47. *Benevolent Force*, 27.

revelation and those that exclude the category of God's acts altogether.⁴⁸ Bij dit binnenperspectief benadrukt Van der Kooi wel de pneumatologische dimensie: "Above" is discovered "below".⁴⁹ Juist om deze laatste reden zal de theologie van Gräb van belang blijken, die veeleer als een buitenperspectief kan worden gekenschetst maar juist inzoomt op "below". We zullen zien dat ieder perspectief winst oplevert, maar kijken ook welke vragen opkomen bij een buitenperspectief.⁵⁰

De handelende persoon

In het binnenperspectief komt de vraag naar de handelende persoon op, een vraag die van belang is in dit onderzoeksgebied waar perspectieven van dogmatiek en praktische theologie elkaar raken.⁵¹ Praktische theologie wordt aangeduid als een theologische handelingswetenschap, maar hoe beschouwt men de relatie en verhouding tussen Gods handelen en menselijk handelen? In navolging van Firet stelt bijvoorbeeld Heitink dat Gods handelen door *bemiddeling* van menselijk handelen het theologische zwaartepunt van de praktische theologie vormt.⁵² Hoewel het terecht is om te stellen dat na Pinksteren, weliswaar door de Geest, aan mensen een wezenlijke rol is toebedeeld⁵³ en God overwegend sacramenteel handelt, is toch het gevaar niet ondenkbeeldig dat Gods handelen verdwijnt achter menselijk handelen. Zo stellen bijvoorbeeld Dillen en Gärtner dat praktische theologie zich bezighoudt met het handelen, denken en ervaren van mensen in theologisch perspectief.⁵⁴ Dit perspectief is theologisch, maar niet duidelijk is welke plaats het handelen van God hierin heeft. Een binnenperspectief verliest Gods handelen niet uit het oog, zie Forrester: 'A theology of practice must first ask questions about God's activity and consider the practice of other agents within the horizon of the divine practice and as actual or potential participation in God's activity.'⁵⁵ Deze keuze komen we vooral bij Purves en Jenson tegen.⁵⁶ Terecht stelt Immink: 'Het gaat in de praktische theologie niet alleen om de kennis van het menselijke geloof, maar ook om de kennis van de praxis van God, om kennis van zijn spreken en handelen. Het

48. *Benevolent Force*, 28.

49. *Benevolent Force*, 28.

50. De verhouding tussen buiten en binnen zal van belang blijken bij de waardering van de theologie van Gräb.

51. Cf. *Goed gereedschap maakt het verschil*, 7.

52. Gerben Heitink, *Praktische theologie, Geschiedenis, theorie, handelingsvelden*, Kampen: Kok 1993, 20.

53. Pinksteren betekent volgens Van der Kooi dat we al binnen het bereik van de Geest zijn en als gevolg daarvan actief worden als subjecten. *Benevolent Force*, 100.

54. Annemie Dillen en Stefan Gärtner, *Praktische theologie, Verkenningen aan de grens*, Leuven: Lannoo Campus, 2015, 11; '[...] het object van wetenschappelijke praktische theologie [zijn] mensen en hun religieuze en spirituele praktijken binnen de samenleving en de kerk.' *Idem*, 71.

55. Duncan B. Forrester, *Truthful Action, Explorations in Practical Theology*, Edinburgh: T&T Clark, 2000, 9.

56. Purves nadrukkelijker dan Jenson omdat Purves zich als pastoraal-theoloog expliciet in deze praktisch-theologische discussie mengt.

lijkt mij onjuist om in een praktisch-theologische theorieontwikkeling de werking en de presentie van God buiten beschouwing te laten.⁵⁷ Met dien verstande dat ook moet worden gereflecteerd op de wezenlijke verbinding van Gods handelen enerzijds en schepselmatige structuren en menselijk handelen anderzijds. Gods relatie tot de geschapen werkelijkheid komt bij de bespreking van de theologie van Jenson expliciet aan bod.

Triniteitstheologisch kader

De werking en presentie van God wordt in deze studie vooral belicht vanuit een trinitarische theologie. Daarin wordt namelijk geëxploreerd wie God Drie-enig is en hoe Hij als drie-enig God handelt, wat de eigen identiteiten van Vader, Zoon en Geest zijn en hoe de Zoon en de Geest zich tot elkaar verhouden. Triniteitstheologie toont hoe God juist door zijn drie-enigheid de geleefde werkelijkheid omringt en doorademt en hoe God met de beide armen van Zoon en Geest zijn schepping omarmt.⁵⁸ Van der Kooi benadrukt dat de triniteitsleer geen resultante is van speculatie maar van ervaring. De Bijbel spreekt over Vader, Zoon en Geest,⁵⁹ en het is de boodschap van het Nieuwe Testament dat Hij zich, juist als Vader, Zoon en Geest, heeft toegewend⁶⁰ en dit steeds weer kan doen.⁶¹ Juist triniteitstheologische ontwerpen kunnen verschillende elementen van de geloofservaring belichten omdat zij benadrukken dat God niet ver boven ons is, maar in de Zoon en in de Geest tot ons komt.⁶² Een wezenlijk duidingsprincipe is dus dat een mens zich mag leren verstaan binnen de ruimte die gevormd wordt door de gemeenschap van Vader, Zoon en Geest.⁶³

57. F.G. Immink, *In God geloven, Een praktisch-theologische reconstructie*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2003, 185-186.
58. Kilian McDonnell verwijst naar dit beeld van Irenaeus (Against Heresies, 4.20.1; Sources Chrétiennes 100.624-26; en ook 4.7.4; Sources Chrétiennes 100.464). *The Other Hand of God, The Holy Spirit as the Universal Touch and Goal*, Minnesota: Liturgical Press, 2003, 196-197.
59. *Tegenwoordigheid van Geest*, 75-76. Zie over triniteit en het Bijbelse getuigenis ook: Gijsbert van den Brink, 'De hedendaagse renaissance van de triniteitsleer, Een oriënterend overzicht', *Theologia Reformata* 46 (2003), 219-221.
60. *Tegenwoordigheid van Geest*, 222-223. Overigens betekent dit volgens Van der Kooi ook alles voor God zelf. 'Als God zich werkelijk in alle drie committeert, kan er niet meer over Vader, Zoon en Geest worden gesproken buiten de geschiedenis van zijn daden om.' *Idem*, 223. Zie ook de theologie van Jenson.
61. *Tegenwoordigheid van Geest*, 219. Van der Kooi merkt op – en dat is geen opmerking terzijde – dat dit gefundeerd is in de vrijheid van God. Zijn vrijheid betekent dat God niet voor het oprapen ligt, maar dat Hij moet verschijnen, zich tonen, van zich laten merken. En dat doet Hij, getuige het Nieuwe Testament. *Ibid.*
62. 'Enkele perspectieven', 12. Van der Kooi verwijst hier naar Jenson bij wie triniteit niet een begrip is waardoor men met de voeten van de aarde loskomt, maar een kader biedt waarin juist drama, identiteit en onze participatie aan Gods heil aan de orde kunnen komen. *Ibid.* Die belichting geldt in het bijzonder ook voor ervaringen die zijn opgedaan binnen de charismatische vernieuwing. *Tegenwoordigheid van Geest*, 210.
63. *Tegenwoordigheid van Geest*, 222.

Naast de zending van de Zoon blijkt hierbij het werk van de Geest van belang.⁶⁴ De charismata zijn tekenen dat God begonnen is op nieuwe wijze zijn Geest uit te gieten over de mensen.⁶⁵ De Heilige Geest staat voor deikbaarheid van God in het heden, aldus Van der Kooi.⁶⁶ Hij wijst erop dat de geschriften van het Nieuwe Testament tonen 'dat het geloofsbewustzijn van de gemeente, haar zelfbeeld, is gestempeld door een nieuwe geestervaring. De ervaring dat men bij de nieuwe gemeenschap van de Opgestane is betrokken, daar is binnengehaald en dat de Geest zelfs in het eigen hart is uitgestort is essentieel voor het nieuwtestamentisch getuigenis.'⁶⁷ De Geest heeft vanuit het gezichtspunt van de mens als ontvangende partij het primaat; wij hebben als eerste met Hem te maken, aldus Van der Kooi.⁶⁸ Het zal blijken dat de wijze waarop de theologische kaders inhoud geven aan de pneumatologie van belang is voor de duiding. Hoe is daarbij de verhouding van Christus en de Geest, of met andere woorden: welke plaats heeft het werk van de onderscheiden persoon van de Geest in het gezamenlijke handelen van God Drie-enig? Dit vraagt om een triniteitstheologische belichting.

Ervaringen van de Geest beperken zich niet tot bijzondere uitingen van de Geest en gebeurtenissen van kracht en genezing alleen. Van der Kooi stelt terecht dat de charismatische vernieuwing mag worden ingebed in een bredere theologie van de Geest als onderdeel van een triniteitstheologie, waardoor ook in het gewone leven God kan worden ontmoet.⁶⁹ De ervaringen die in dit onderzoek worden geduid, zijn opgedaan met en rondom de dienst van innerlijke genezing waarbij de verwachting van kracht en heling aanwezig is. Maar hierin is juist aandacht voor een *breed spectrum* van ervaringen. We kijken niet alleen naar genezingen, maar ook naar teleurstellingen, het langzame proces en de kleine stapjes. We bezien de context van leven en geloof en de geschiedenis tot nu toe.

Ervaring en reflectie – twee richtingen

Een pastorale dogmatiek draagt onder andere zorg voor een passend kader ten behoeve van de functie van oriëntatie of duiding. Het duidingskader omschrijft 'hetgeen over God, mens en wereld geloofd wordt.'⁷⁰ Dat is het goede theologische gereedschap waaraan de academie volgens Van der Kooi werkt 'om van de omgang

64. Kernachtig, ook van belang voor deze studie, schrijft Van der Kooi: 'The Spirit glorifies Jesus Christ in the present time; that is: the Spirit will fulfill and complete what has already become real in Jesus Christ. The meaning and impact of his life and work will be manifest in a multitude of new situations and contexts.' *Benevolent Force*, 37.

65. *Tegenwoordigheid van Geest*, 221.

66. *Tegenwoordigheid van Geest*, 22. 'The Spirit signifies God's activity and experience in the present and is the most focused point of God's involvement with us.' *Benevolent Force*, 9.

67. *Tegenwoordigheid van Geest*, 221-222.

68. *Tegenwoordigheid van Geest*, 219. Van der Kooi schrijft over de Geest dat Hij de pulserende binnenkant van het leven is en het levensverhaal plaatst in een bezielend verband. *Tegenwoordigheid van Geest*, 21-22.

69. *Tegenwoordigheid van Geest*, 211-212, 215-216; *Benevolent Force*, 17.

70. *Goed gereedschap maakt het verschil*, 3.